

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1994

6

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1995, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag:

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0510-X

PALEO-AKTUEEL

6

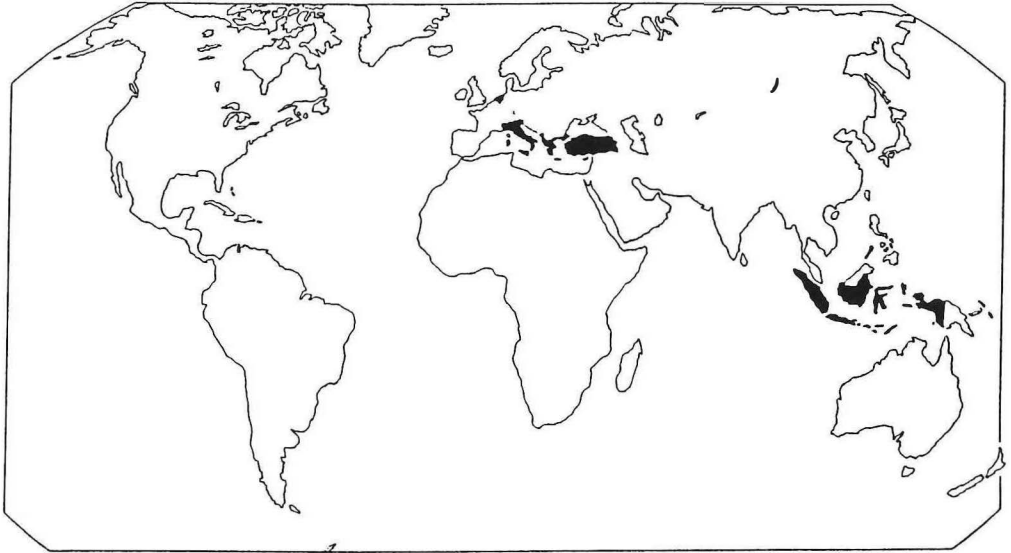
redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos
Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

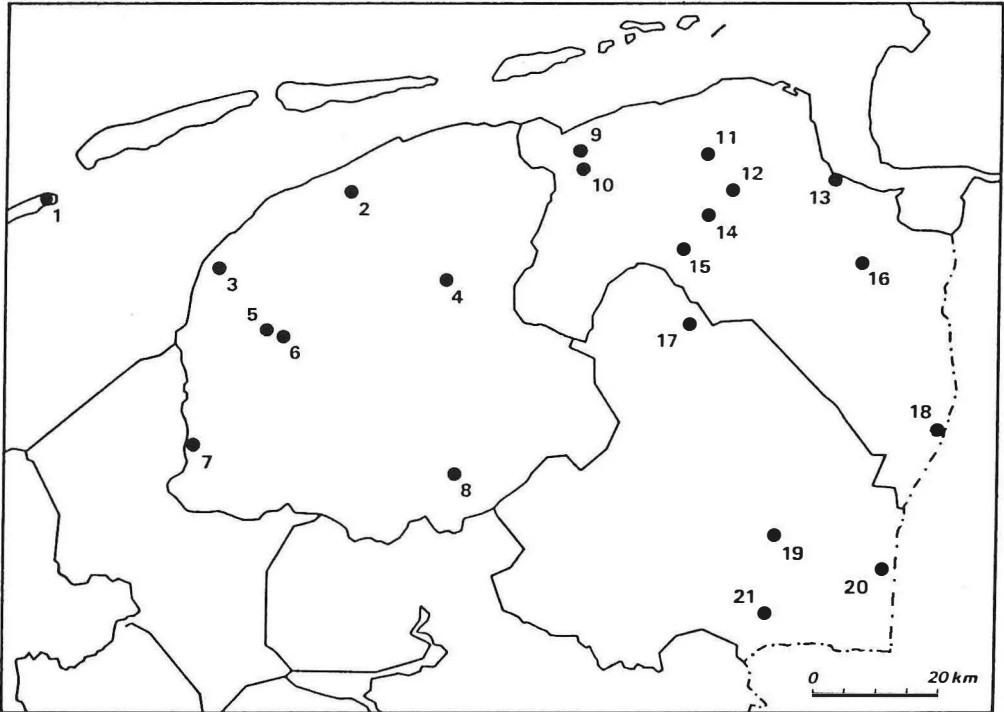
Groningen, 1995

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland en Turkije

In deze aflevering uit Noord-Nederland

1. Oost-Vlieland;
2. Hallum;
3. Wijnaldum;
4. Suameer;
5. Wommels;
6. Oosterend;
7. Hindeloopen;
8. Oldeholtwolde;
9. Ulrum;
10. Houwerzijl;
11. Toornwerd;
12. Lellens;
13. Heveskes;
14. Thesinge;
15. Groningen;
16. Midwolda;
17. Yde;
18. Hasseberg;
19. Schoonoord;
20. Barger-Compascuum;
21. Dalen.

INHOUD

D. STAPERT	
De vuistbijl van Oldeholtwolde (Fr.)	9
L. JOHANSEN EN D. STAPERT	
'Vuur-stenen' in het laat-Paleolithicum	12
H. WOLDRING	
Palynologische aanwijzingen voor akkerbouw in het 10e millennium BP in Centraal-Anatolië?	16
B. BOEKSCHOTEN EN D. STAPERT	
Tijd slijt	20
D.L. BEKKER	
Leang Burung 2: 10.000 jaar continue bewoning?	23
A.L. BRINDLEY	
Datering van bouw en gebruik van de Papeloze Kerk (D49), op grond van het aardewerk	27
A. UFKES	
Een bijzondere scherf uit Kolhorn (N.-H.)	30
J. HIELKEMA	
Een onderzoek naar de vondstcontext van de bronzen bijlen die in Noord-Nederland zijn gevonden	34
O.H. HARSEMA	
Een bronsstijldhuis gebouwd bij Emmen (Dr.)	37
H.A. GROENENDIJK EN W.A. CASPARIE	
XXVII (Bou) Hasseberg (Gr.). Een daloversteek in een Westerwoldse 'ril'	41
J.M. BOS, J. SCHEFFER, E. TAAYKE EN H.T. WATERBOLK	
De kolonisatie van de Friese klei: opgraving Wommels-Stapert (gem. Littenseradiel, Fr.)	45
O.H. HARSEMA	
Nieuwe ijzertijdontdekkingen onder het oude bouwland van Dalen (Dr.)	49
J.M. PASVEER	
Archeologisch onderzoek in Irian Jaya. Verslag van een eerste oriënterende reis	53
G.J. DE LANGEN	
Archeologische terreinwinst. Pleidooi voor archeologische erfgoedplanning in Friesland	56

G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T.M. PERGER, S. WENTINK EN M.H. WISPENWEY Tussen beleid en wetenschap. Tussentijds bericht over het project Bescherming Op Maat in Friesland	60
J.M. BOS Terpzolen	64
P. ATTEMA Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome; de Sezze survey, Italië	67
ZOÏ MALAKASIOTI, VASSO RONDIRE & REINDER REINDERS Groninger bijdrage aan Griekse monumentenzorg	71
J. SCHEFFER Archeologische veldverkenningen in het ruilverkavelingsgebied Wommels (Fr.)	75
J. SCHELVIS Mijten op de achtergrond. Belang, definitie en mogelijke herkomst van de achtergrondfauna in subfossiele mijtenfauna's	78
A.T. CLASON Het Jacobschaap, een oud Nederlandse ras?	82
R. BAKKER Stuifmeel van veldzuring en schapezuring: aanzet tot ecologische en archeologische interpretatie	85
A.D. DE VRIES EN S. BOTTEMA De paleohydrologie van het Reestdal (Dr.)	89
M.C. GALESTIN Egyptisch godinnenpaar op Groninger wierde?	91
J. BANDEL, A. BRENNAN, H. HALICE, K. VAN DER MEULEN, J. NICOLAY, M. ROOKE, E. VAN DER SCHAFT, J. VELDHUIS EN M. WIGGERS Speurtocht naar de vindplaats van 'het meisje van Yde' (Dr.)	94
S. BOTTEMA Het ontstaan van het veentje van het meisje van Yde (Dr.)	96
S. BOTTEMA Het oppervlaktemonster: de relatie tussen stuifmeelregen en vegetatie	99
T. LOOIJENGA Toch runen uit Wijnaldum (Fr.)?	102

A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch antropologisch onderzoek van de crematie van Wijnaldum (Fr.)	106
A.G.F.M. CUIJPERS, H.A. GROENENDIJK & P.B. KOOI	
Een grafveld uit de vroege middeleeuwen bij Lellens (Gr.)	109
E. KNOL	
Een nieuw ontdekt vroegmiddeleeuws grafveld: Ulrum-de Capel (Gr.)	112
J.W. BOERSMA	
Een 'inkijkoperatie' in de wierde Heveskes (Gr.)	115
A. JAGER	
Twaalfde-eeuwse bewoningssporen te Suameer (Fr.)	119
A. ZWART	
Thesinge (Gr.) via de boor: veen, klei, woudgrond en het klooster Germania	123
P.B. KOOI	
Op ieder potje past een deksel	127
J. MOLEMA	
Een steenhuis te Midwolda (Oldambt, Gr.)	129
B. HUIZENGA EN A. JAGER	
Onderzoek naar de diaconie van Oost-Vlieland	133
J.M. BOS, J.M. PASVEER EN T.B. VOLKERS	
Uit de illegale snijkamer? Vondelingen uit Hindeloopen (Fr.)	135
A.F.L. VAN HOLK	
Thuishaven Groningen	138

EGYPTISCH GODINNENPAAR OP GRONINGER WIERDE?

M.C. Galestin

Bij de plaats Houwerzijl, ten noorden van het Reitdiep, werd in de terp Westerhuis bij het ploegen een klein bronzen beeldje gevonden.

De vondst werd door de eigenaar J. Kalma geschonken aan het Groninger Museum en door J.W. Boersma gepubliceerd in het *Verslag van het Groninger Museum* over het jaar 1964. Kort daarna werd zij opgenomen in de uitgave van Romeinse bronzen beeldjes, gevonden ten noorden van de Limes (de grens van het Romeinse Rijk). Het beeldje werd gepubliceerd als mogelijk een afbeelding van de godin Isis (Zadoks-Josephus Jitta, Peters et al., 1967).

Een Egyptische godin uit een Groninger wierde, dat is iets apart. Laten we daarom dit beeldje, 7,3 cm groot, eens nader bekijken.

Het is een staande naakte figuur, vermoedelijk een vrouw, met op het hoofd een rechthoekig uitsteeksel. De vrouw staat met het linker been gebogen en met beide voeten op een ronde vlakke basis. De rechter arm is afgebroken en de linker arm hangt langs het lichaam naar beneden, de hand ontbreekt. Het haar is schuin naar achteren gekamd en in een knoetje in de nek bijeengenomen. Het gezicht is smal en heeft nauwelijks kenmerken: ogen, mond en neus zijn niet meer te zien.

Om dit beeldje te kunnen plaatsen in een bepaalde periode kijken we naar de meest kenmerkende eigenschappen ervan. Er zijn drie karakteristieken aan dit bronzen beeldje te ontdekken: een naakte persoon, vermoedelijk een vrouw, een rechthoekig uitsteeksel op het hoofd en een ronde platte basis.

Op grond van deze kenmerken zou het mogelijk moeten zijn om het beeldje te identificeren. Echter, deze combinatie van karakteristieken stelt ons voor een raadsel.

Romeinse bronzen beeldjes zijn vrijwel altijd afbeeldingen van goden of godinnen. Deze beeldjes hadden een vaststaande ikonografie, dat wil zeggen een vaste manier van uitbeelden waarbij iedere god of godin eigen vaste attributen had.

Zo kennen we de godin Minerva met speer, schild en helm en de god Mercurius met slangenstaf en geldbuidel. Een naakte vrouwelijke figuur is zonder uitzondering een afbeelding van de godin Venus. Zij werd in verschillende gedaanten afgebeeld. Vlak na het bad terwijl ze haar sandaal nog vastmaakt, met een spiegel in de hand, met beide handen opgeheven, of met één of beide handen haar naakte onderlichaam bedekkend. Soms draagt zij op het hoofd een diadeem. Het bronzen figuurtje uit Houwerzijl hoort zo te zien niet tot een van de bekende uitbeeldingen van de godin Venus.

Een ander kenmerk is het uitsteeksel op het hoofd. Zoiets vinden we evenmin bij Venus. De enige godin die iets vergelijkbaars op het hoofd draagt is de godin Isis met een lotusbloem op haar hoofd. Zij wordt vaak zittend afgebeeld met het kind Horus op haar schoot. In de ikonografie van Romeinse bronzen komt de godin Isis niet in andere gedaanten voor. Wel zien we haar in combinatie met andere godinnen, bijvoorbeeld als Isis/Fortuna. Zij is dan gekleed als Fortuna, en draagt de hoorn des overvloeds in de hand. Op het hoofd draagt zij als kenmerk van Isis een lotusbloem. Een bronzen beeldje uit het castellum bij Valkenburg (Z.-H.) is hiervan een mooi voorbeeld.

Het derde kenmerk is de vlakke ronde basis, een onderdeel dat niet vaak bij Romeinse bronzen voorkomt. De meeste Romeinse bronzen werden na de vervaardiging op een bronzen basis gesoldeerd; ze werden bijna nooit met basis en al in een keer gegoten.

We hebben dus in dit geval te maken met een bronzen beeldje van een niet echt duidelijk Venus-type met een bijzonder onduidelijk ornament op het hoofd, en bovendien staat deze dame op een vlakke ronde basis. Dat brengt ons op drie karakteristieken die niet pleiten voor een Romeins beeldje. Tot zover blijkt het beeldje dus moeilijk inpasbaar in de grote reeks bronzen beeldjes uit het Romeinse keizertijd.

Het toeval wilde dat een vrijwel identiek

Fig. 1. Bronzen beeldje Groninger Museum Inv. 1964/VI.2 (foto Groninger Museum/CFD Rijks-universiteit Groningen).

beeldje werd gevonden, in dezelfde plaats op dezelfde wierde. Dit beeldje bevindt zich in particulier bezit en werd onder mijn aandacht gebracht door de toenmalige conservator van het Groninger Museum J.W. Boersma.

De afmetingen zijn hetzelfde, het uiterlijk is hetzelfde en de houding is hetzelfde.

Daarmee hebben we nu twee identieke bronzen beeldjes van een niet-Romeins type en met een ongebruikelijke platte basis op dezelfde wierde. Dit geeft nog meer aanleiding om te twijfelen aan Romeinse herkomst en datering.

De volgende vraag is: wat is het dan wel?

Die vraag houdt mij al geruime tijd bezig. Ik denk dat we de oplossing moeten zoeken wederom via de drie reeds genoemde kenmerken: via de basis: een vlakke ronde plaat, via het ornament op het hoofd: een rechthoek met kruiselings ingegrifte lijnen, en via de afgebeelde figuur.

Twee kenmerken, het ornament op het hoofd en de basis, wijzen er volgens mij op dat het fi-

guurtje gemaakt was om te staan op de ronde basis en kon worden opgetild aan het uitsteeksel op het hoofd. Het kan zo gediend hebben als dop of afsluiting of als voorwerp dat verplaatst moet worden waarbij het ornament op het hoofd diende als greep om het beeldje aan vast te houden. De kruiselings ingegrifte lijnen zie je vaker op onderdelen die vastgepakt worden; ze moeten ervoor zorgen dat de greep goed tussen de vingers gehouden kan worden.

We kunnen dan denken aan een deksel, bijvoorbeeld van een olielamp of van een inktpot, of aan een spel-stuk, bijvoorbeeld een schaakstuk. Het feit dat er twee gevonden zijn maakt echter dat ik eerder denk aan een voorwerp met twee openingen waarbij de beeldjes als deksel hebben gediend; een andere mogelijkheid is nog dat de figuurtjes aan weerszijden van een klok hebben gestaan als versiering.

Wat betreft de datering denk ik aan de vorige eeuw of het begin van deze eeuw, toen veel ornamenten van klokken en andere pronkstukken

Fig. 2. Bronzen beeldje, privécollectie (foto Groninger Museum, John Stoel).

in huis werden gegoten van brons. De vraag wat de figuurtjes voorstellen is niet te beantwoorden voordat duidelijk is waartoe ze gediend hebben. Dan kan het mogelijk zijn om na vergelijking met andere voorwerpen de identiteit van de beide figuurtjes te weten te komen.

Met dank aan J.W. Boersma, vakgroep Archeologie, en E. Knol, conservator Archeologie van het Groninger Museum, voor hun bereidwillige medewerking.

Summary

In the terp Westerhuis, north of the river Reitdiep in the province of Groningen, a small figural bronze was discovered and published in 1964 as a representation of the Egyptian-Roman goddess Isis. Almost thirty years later, an identical statuette was found on the same terp. The type of the statuettes, female, nude and with a protuberance on top of the head, is not met with in Roman iconography. Also the flat base on which the figurines stand is rather uncommon for Roman bronze statuettes. Therefore it is

proposed that the statuettes are not Roman but in fact 19th-century products.

Literatuur

Zadoks-Josephus Jitta, A.N., W.J.T. Peters, & W.A. van Es, 1967. *Roman bronze statuettes from the Netherlands I. Statuettes found North of the Limes*. Groningen.